

УДК 070(09)

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ВАСИЛЯ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО-ПУБЛІЦИСТА

Барчан О.В.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Досліджено еволюцію світогляду Василя Гренджі-Донського від патріотизму до соборницького й державницького мислення, відображену в його публіцистичній творчості. Звернено увагу на його діяльність у журналі «Наша земля», спрямовану на виховання національної свідомості українців. Розглянуто питання соборницького й державницького світогляду, відображеного в публікаціях газет «Українське слово», «Свобода» та «Нова свобода» та ін. З'ясовано дискусійні питання стосовно його прорадянських та прокомуністичних поглядів у різні періоди життя. Проаналізовано ідейно-світоглядні ідеали періоду еміграції.

Ключові слова: Гренджа-Донський, світогляд, еволюція, публіцистика, ідея, національна свідомість, еміграція, соборність, державність.

Постановка проблеми. Василь Гренджа-Донський – основоположник української поезії, засновник першого україномовного журналу «Наша земля», редактор та співробітник багатьох періодичних видань на Закарпатті, ініціатор створення першої в краї Спілки письменників і журналістів (1935 р.) та пресовий референт Українського Національного Об'єднання – єдиної партії українців Закарпаття часів боротьби за державність. У період окупації Карпатської України в 1939 році був заарештований угорським гортіівським режимом. Після звільнення з концтабору нелегально перебрався до Словаччини, де продовжував національно-патріотичну діяльність на сторінках преси («Гардіста», «Правда», «Дзвіночок», «Піонерська газета», «Дружно вперед», «Нове життя», «Дукля», «Свобода», «Америка», «Вільне слово»), працював на радіо тощо. За межами Батьківщини прожив до останніх своїх днів – 25 листопада 1974 року.

Дослідження світоглядної еволюції Василя Гренджі-Донського – один із важливих аспектів розуміння його як публіциста, журналіста, видавця, громадського діяча Закарпаття. Порушену проблему неможливо розглядати без урахування усіх суспільно-історичних обставин, у яких жив і творив митець у різні періоди життя. Ідейно-світоглядна еволюція Гренджі-Донського-публіциста протягом 20-30-х років ХХ століття пройшла складний шлях від широкого патріотизму до соборницького та державницького мислення. Самовизначення особи стосовно її місця у світі та регулювання взаємовідносин із ним, що складає поняття «світогляд», відбувається під впливом різних чинників. Це й становить проблему нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема ідейно-світоглядних позицій В. Гренджі-Донського частково ставала предметом уваги дослідників: З. Гренджі-Донської [6], Б. Романенчука [9], О. Мишанича [8], М. Вегеша та Л. Горват [5], В. Барчан [1], О. Барчан [4] тощо. Так, О. Мишанич вказав на значення Гренджі-Донського в суспільно-культурному житті краю та на його ідейні хитання в кінці 30-х років, що стало предметом уваги тогочасної критики. Тому, на думку дослідника, необхідно „...об'єктивно підійти до всього зробленого письменником, належно оцінити його внесок в український літературний процес, вказувати на те, що він зробив, а не на те, чого не зробив і не міг зробити” [12, с. 513].

Аспекту етнічного самовизначення Гренджі-Донського торкається дослідник І.Сенько і доводить, що публіцист упродовж свого життя стояв на виключно проукраїнських позиціях, почувався українцем, боровся за збереження української національної свідомості, хоч і перебував в умовах чужомовного, іншонаціонального середовища: спочатку угорського, пізніше чеськословацького [10, с. 44]. Частково світоглядні орієнтири Гренджі-Донського розглянуто в наших працях [4; 3; 2]. Оскільки світогляд – це «система принципів, знань, ідеалів, цінностей, надій, вірувань, поглядів на сенс і мету життя, які визначають діяльність індивіда або соціальної групи та органічно включаються у людські вчинки і норми поведінки» [13, с. 569], питання світоглядних засад людини з активною громадянською позицією, письменника, публіциста, журналіста оприявлена в його творчій діяльності, зокрема журналістиці та публіцистиці, і потребує більш ґрунтовного розгляду.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Проблема еволюції національних, політичних світоглядних засад В. Гренджі-Донського не була предметом окремої уваги науковців. Публіцистика автора, що є об'єктом цього дослідження, дає уявлення про його ідейно-світоглядні орієнтири й діяльнісну позицію в тогочасну історичну добу за особливих політичних обставин та життєвих умов, зокрема й в еміграції.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розгляд формування та розвитку світоглядних засад В. Гренджі-Донського в різні періоди його життя. Розуміння ним суспільно-історичних процесів, характерних для Закарпаття 20-30-х рр. ХХ ст., зокрема національних та державницьких, самоідентифікації та самовираження у сфері громадської діяльності й творчості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування й розвиток світогляду відбувається під впливом різних чинників. Одним із них є родина. Ранні роки життя Василя Гренджі сформували його чітку українську ментальність. Він виріс в українській сім'ї, в середовищі, багатому на культурні традиції. Про виховний вплив родини писав: «...Свою мудрість і життєвий досвід батьки передавали своїм синам, онукам, матері своїм донькам» [11, с. 394].

Національну зорієнтованість отримав В. Гренджа-Донський і від патріотично налаштованих

учителів у молодшій школі. Мовну, етнічну, релігійну самоозначуваність формували також твори української класики, які діставав із Галичини. Вплив угорської літератури і деякі спроби віршування угорською мовою, нещасливий шлюб з угоркою лише посилили усвідомлення своєї національної приналежності, що вплинуло на долю майбутнього українського письменника й публіциста. Щоб ствердити свою єдність з усім українським народом, він додає до свого прізвища ще одне, красномовне – Донський. Водночас проукраїнська світоглядна позиція не подобалася певним політичним силам, які намагалися у вигляді різних звинувачень його дискредитувати.

Показовим прикладом щодо цього є його дискусія з Й. Камінським у 1923 році. Як вже зазначалося в наших дослідженнях, В. Гренджу-Донського було звинувачено у співпраці з чехословацькими спецслужбами, пізніше в участі в більшовицькій червоній армії тощо [4, с. 163]. Публіцист виступив із полемічною статтею «Панові д-ру Камінському» на сторінках «Руської ниви» (ч. 4 за 1923 р.) і «Свободи» (ч. 23 за 1923 р.). У ній він, захищаючись, затаврував Й. Камінського як зрадника народу [4, с. 163]. Немає підстав і в твердженні Пола Р. Магочі, розтиражованому в емігрантській пресі, щодо Гренджі-Донського як «люяльного мадяра» в період 1915-1918 рр. Обурившись із цього приводу, донька публіциста Зірка висловила протест і автору такої заяви, і керівникам Українського дослідницького закладу в Гарвардському університеті, співробітником якого він був [4, с. 20].

Фактом є те, що В. Гренджа-Донський у 20–30-х рр. свідомо став на позиції борця за національні інтереси, доводив це своєю активною діяльністю. Важливими аргументами на користь такого твердження є і той факт, що В. Гренджа-Донський незабаром першим серед закарпатських поетів надрукував збірку віршів українською літературною мовою, першим перейшов на сучасний правопис, видавав перший україномовний часопис «Наша земля». Видання резонансне, високо оцінене сучасниками та дослідниками. За ним читач бачив постать свідомого патріота і діяча. Незважаючи на це, вихід журналу спричинив широку дискусію щодо прокомуністичних чи радянським поглядів редактора. В. Гренджу-Донського звинуватила соціал-демократична партія в уміщеній у газеті «Вперед» статті «На службі в комуні», про що згадує сам журналіст. У своїй відповіді він заперечив своє служіння комуні й повідомив, що служить народові, що «Наша земля» – не комуністичний орган, а незалежний безпартійний журнал, що боронить інтереси «цілого українського працюючого народу в ЧСР без огляду на партійну чи релігійну приналежність». І далі: «Неправдою є, що комуністи є моїми товаришами, але правдою є, що я ніколи не був і не є, а в своїх переконаннях не дійшов я навіть до соціалістів, а є в першу чергу українцем...» [7].

А. Штефан, відомий діяч Карпатської України, вважав місячник «Наша земля» радикально-соціалістичним і націоналістичним, а Гренджа-Донський, котрий висловлював прихильність до Радянської України й українізації, був обдурений, як М. Грушевський, Крушельницькі «та ба-

гато інших з української еміграції...» [14, с. 48-49]. Б. Романенчук, високо оцінюючи діяльність В. Гренджі-Донського, теж вважав, що журнал «стояв засадничо на національно-соборницьких позиціях» [9, с. XI].

Щодо контактів із комуністами у питанні творчої діяльності, то їх можна припустити, адже одна з поетичних збірок автора вийшла у Харкові в 1928 році. Пояснення цього полягає в тому, що частина інтелігенції щиро вірила в «українізацію» (в усякому разі, до суду над СВУ, а тим більше до голодомору). Не виключено, що й В. Гренджа-Донський теж вірив. У своїх публікаціях він досить часто вживав термін «українізація», застосовуючи його до місцевих умов і маючи на увазі «національне виховання». Зрештою, радянське в умовах тогочасного Закарпаття, у певному сенсі теж було способом боротьби з денационалізацією і з «русинством».

З іншого боку, конфлікт з опонентами, на нашу думку, безумовно, посприяв політичному визначенню, швидшому формуванню політичного світогляду публіциста. Для національно-патріотичного виховання українців Підкарпатської Русі В. Гренджа-Донський активно використовував журнал «Наша земля», де закликав їх до об'єднання, невтомно наголошував на необхідності захищати свої права. В умовах активного національного відродження в краї та становлення Карпатської України в кінці 20-х років це був один із етапів поступу до державницької ідеї, до державності. Закриття «свого» журналу – «Нашої землі» – стало болісною втратою для В. Гренджі-Донського. Усвідомлюючи його роль, у подальшому він завжди боровся за створення українського видання.

Усі друковані органи, в яких працював В. Гренджа-Донський, відіграли важливу роль у пробудженні, становленні і вихованні національної свідомості закарпатських українців 20–30-х рр. ХХ ст., їх консолідації. Він створив у грудні 1935 року краю Спілку письменників та журналістів, став її секретарем. Організація почала видавати літературний журнал «Слово» як додаток до газети «Українське слово» (позапартійний суспільно-політичний часопис, що виходив за редакцією М. Брацайка). Його гаслом було: «Пора вже, щоб щезло українофільство, москвофільство, а щоб усі пізнали, що ми є один український нарід».

В. Гренджа-Донський редагував «Слово», водночас дописуючи до «Українського слова». Журналістський доробок В. Гренджі-Донського на сторінках «Українського слова» кількісно значно більший, ніж у «Нашій землі», і більш зрілий, він не дає підстав сумніватися у характері політичних поглядів автора і напрямі їх еволюції. Тематична палітра публікацій майже не знала змін. Соціальні, культурницькі теми були основними. А також звіти і статті з конгресів і з'їздів українських учителів, жінок, молоді, з всепросвітнянського з'їзду, з просвітнянських зборів, численні публікації, спрямовані проти москвофільського руху. В усіх публікаціях В. Гренджі-Донського на сторінках «Українського слова» звучить ідея соборності. Водночас у статті «Конгрес народної молоді Підкарпаття» публіцист проводить і державницьку ідею. «Армія молодих борців стоїть

напоготові! – твердить він. Народ, що має армію національно – свідомої молоді, доб'ється нарешті до своєї Волі, до своєї національно – господарської незалежності» («Свобода» за 11 і 17 липня 1929 року). У цій статті В. Гренджа-Донський ще раз задекларував свою відданість ідеї соборності, заявивши, що закарпатські українці – це частина великого українського народу, що живе за Карпатами, та висловив упевненість у необхідності власної держави. Водночас ідея державності потужно проступає в його публікаціях у період будівництва Карпатської України. З 15 червня 1938 р. «Свободу» було перейменовано на «Нову Свободу» і нове видання стало щоденною газетою, в якій В. Гренджа-Донський стає активним автором. 18 січня 1939 р. було засновано єдину політичну партію закарпатських українців – Українське національне об'єднання. «Нова Свобода» стає офіційним органом УНО, а В. Гренджа-Донський – головним редактором. Одночасно він редагує й «Урядовий вістник» (1938–1939).

Публікації В. Гренджі-Донського цього періоду – гострі, закличні, емоційні. Він пише про завдання «Карпатської Січі» перед виборами («Карпатська Січ і вибори» у ч. 17 «Нової Свободи» за 1939 р.), різко й безкомпромісно оцінює політичних противників – чеських шовіністів, мадяронів, русофілів («Впали маски» у ч. 18 «Нової свободи» за 1939 р.). Вимагає унеможливити доступ ворожих газет, заповнених текстами проти українства за часів Карпатської України. («Унеможливіть доступ ворожих газет» у ч. 19 «Нової Свободи» за 1939 р.) [4, с. 58–60].

Діяльність В. Гренджі-Донського цього періоду відбивала його націоналістичні погляди. У своїх текстах, уміщених і в «Українському слові», і в «Новій свободі» він не вагався називати себе українцем, націоналістом. Відкрито заявляв, що «господарями в нашій країні є ми, українці», що суголосно з однією з головних тез українських націоналістів – «Україна для українців» [4, с. 56].

Після поразки Карпатської України В. Гренджа-Донський опиняється в концтаборі, проходить крізь пекло угорських тортур, долає кордон зі Словаччиною та стає емігрантом. У подальшому навіть за умов різних переслідувань та дискримінації у Чехословаччині намагається продовжувати свою боротьбу. Спочатку це була підготовка бюлетня антиугорського спрямування, в якому описувалася антигуманна поведінка окупантів рідної йому Карпатської України. Доля цього часопису досі невідома. Пізніше В. Гренджа-Донський безкоштовно веде україномовну програму на Братиславському радіо, співпрацює зі словацькою газетою «Гардіста», де розміщує матеріали про українські національні звичаї, українські літературні твори тощо. Обидва ЗМІ з 1940 року активно провадять антирадянську пропаганду на догоду Німеччині та її союзникам, зокрема й Угорщині, яка активно господарювала на Закарпатті. Це суперечило ідейно-світоглядній позиції В. Гренджі-Донського, котрий у той час сконцентрувався на порятунку рідної української землі. Водночас СРСР був єдиною країною, що висловила протест проти окупації Карпатської України і розмістила на кордоні з нею свою армію. В цих історичних обставинах публіцист як мешканець і громадянин Чехосло-

ваччини займає прорадянську прокомуністичну позицію. Він відмовляється від роботи в газеті «Гардіста», що критикує комуністів, від антирадянської агітації на радіо. Натомість разом із друзями-українцями готує лист-меморандум до Міністерства закордонних справ СРСР про визволення радянськими військами українського Закарпаття.

Особливе піднесення приніс В. Гренджі-Донському 1945 рік, коли радянські війська звільняють Словаччину. Він вступає до Комуністичної партії Словаччини та починає працювати в газеті КПС «Правда». Цю ідеологічно-політичну позицію В. Гренджа-Донський займав недовго. Як відомо, у 1945 році радянські спецслужби заарештували й замордували в тюрмі Августина Волошина – президента Карпатської України. З цього часу на території Чехословаччини починається переслідування т.зв. «українських буржуазних націоналістів», до яких долучили й Гренджу-Донського. Цьому сприяли як українські письменники-емігранти, так і власне радянські спецслужби, які проводили з журналістом численні таємні допити, про які згадують деякі друзі публіциста. Членство у КПС і врятувало його від фізичного знищення [3, с. 357].

У 1947 році В. Гренджа-Донський стає ініціатором створення журналу для дітей «Дзвіночок», що починає виходити в Пряшеві українською та російською мовами. З 1953 року в Братиславі за його настирливих потуг – часопис «Піонерська газета». В обох публіцист активно розміщував матеріали українською мовою для дітей просвітницько-педагогічного характеру, боровся за українське спрямування преси. Він публікує свої матеріали також в інших україномовних виданнях Чехословаччини: «Дружно вперед», «Нове життя», «Дукля». Відомо, що у 1970–80-х роках кілька його публікацій вийшли друком в українських часописах США («Свобода», «Америка») та Канади («Вільне слово»). В умовах переслідувань, цькування така національно-просвітницька діяльність українця-емігранта на території іншої держави була вагомим і неоціненним.

У середині ХХ століття деякі дослідники – М. Мольнар у Чехословаччині, О. Мишанич в радянській Україні – у матеріалах з нагоди 65-річчя публіциста зауважували його світоглядні зміни. О. Мишанич, зокрема, акцентував на відході від революційного (очевидно, національного – О.Б.) руху на початку 30-х років та серйозних помилках ідейного плану (стаття «В боротьбі за волю» у ч. 2 «Дуклі» за 1962 р.), стверджував комуністичні симпатії Гренджі-Донського. На нашу думку, це було зумовлено швидше бажанням підтримати митця й публіциста і повернути його в літературу для повнокровного творчого і духовного життя, наскільки це було можливо в тих умовах. Частково реабілітація публіциста відбулася в 1960-х роках, під час так званої «хрущовської відлиги», його повертають у літературу, друкують художні твори. Однак названі дослідники, добре знаючи творчий доробок, життєві перипетії, характер і погляди В.Гренджі-Донського, не сумнівалися в незмінності сформованого і виявленого в його життєтворчості світогляду.

Висновки з цього дослідження і перспективи. У підсумку зазначимо, що процес формування

національного, політичного світогляду В. Гренджі-Донського – це закономірний і в той же час складний шлях від здорового патріотизму, національної самоідентифікації, до соборницького і до державницького світогляду в часи будівництва Карпатської України. Світоглядні пріоритети Гренджі-Донського, оприявлені у його портреті як суспільно-політичного діяча, чітко викристалізовані в журналістській діяльності, публікаціях, спрямованих на виховання та згуртування національно-свідомих українців на Закарпатті у 20–30-х рр., залучення їх до активного громадсько-політичного життя, змагань проти чехізаторської політики уряду Чехословаччини, руйнів-

ної діяльності москвофілів та русинофілів краю, угорської окупаційної політики в різні історичні часи. Незмінними залишалися світоглядні принципи Гренджі-Донського і в період еміграції. Своєю діяльністю він сприяв збереженню українцями національної ідентичності в умовах проживання поза межами етнічної Батьківщини. Певна корекція світогляду відбувалася під впливом комуністичної ідеології, однак вона не змінила його виразно національних, державницьких домінант.

Поглиблення цього аспекту дослідження вбачаємо у комплексному вивченні публіцистичної та художньої творчості митця, аналізі його щоденників, спогадів, епістолярію.

Список літератури:

1. Барчан В. Поетична творчість Василя Гренджі-Донського. – Ужгород: Ліра, 2004. – 152 с.
2. Барчан В., Барчан О. Ідея державності та соборності в публіцистиці В. Гренджі-Донського // Національна періодика початку ХХ століття: розвиток і реалізація української ідеї державотворення: Матеріали міжнародної наукової конференції. Київ, 8-9 грудня 2006 р. // Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики / За ред. Н.М. Сидоренко. – К., 2006. – С. 76-77.
3. Барчан О. Журналістська діяльність Василя Гренджі-Донського періоду еміграції // Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку: Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (12-13 жовтня 2016 р.) [наук. ред. В.М. Каленич]. – Вінниця, 2016. – С. 351-358.
4. Барчан О.В. Публіцистика Василя Гренджі-Донського 20-30-рр. ХХ століття: Монографія / О.В. Барчан. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2017. – 200 с.
5. Вегеш М., Горват Л. Громадсько-політична і культурно-освітня діяльність В. Гренджі-Донського (1897–1974). – Ужгород: ТОВ «Колір Прінт», 2000. – 106 с.
6. Гренджа-Донська З. «Ми є лишень короткі епізоди...»: Життя і творчість Василя Гренджі-Донського. – Ужгород: Срібна земля, 1993. – 82 с.
7. Гренджа-Донський В. До хвального редакційного комітету журналу «Наша земля» в Ужгороді // Наша земля. – 1928. – Ч. 12. – 2 січня (1929).
8. Мишанич О. Василь Гренджа-Донський (1897–1974) [Передмова] // Гренджа-Донський В. Твори. – Ужгород: Карпати, 1991. – С. 5–21.
9. Романенчук Б. Василь Гренджа-Донський (23.04.1897–25.11.1974) [Передмова] // Твори Василя Гренджі-Донського. – Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К., 1981. – Т. І: Шляхом терновим. Поезії. – С. XI–XXVI.
10. Сенько І. Формування етнічної ментальності В. Гренджі-Донського до виходу у світ збірок «Квіти з терном» та «Золоті ключі» // Тези доповідей та повідомлень Першої наукової конференції, присвяченої життю і діяльності видатного поета і культурно-громадського діяча Василя Степановича Гренджі-Донського (1897–1974) (16 грудня 1994 року, м. Ужгород). – Ужгород, 1995. – С. 44-47.
11. Твори Василя Гренджі-Донського. – Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К., 1989. – Т. ІХ: Публіцистика. – 502 с.
12. Твори Василя Гренджі-Донського. – Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К., 1990. – Т. ХІ: Похорон поета. Огляд творчості поета. – 596 с.
13. Філософський енциклопедичний словник, 2002. – Київ, С. 568-569.
14. Штефан А. Василь Гренджа-Донський (1897–1974) // Твори Василя Гренджі-Донського. – Видання Карпатського Союзу, Інк. Відділ у Вашингтоні, Д.К., 1981. – Т. ХІ. Похорон поета. Огляд творчості поета. – С. 45-55.

Барчан О.В.

ГВУЗ «Ужгородський національний університет»

МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВАСИЛИЯ ГРЕНДЖИ-ДОНСКОГО-ПУБЛИЦИСТА

Аннотация

Исследовано эволюцию мировоззрения Василия Гренджи-Донского от патриотизма до соборного и государственного мышления, отраженную в его публицистическом творчестве. Обращено внимание на его деятельность в журнале «Наша земля», направленную на воспитание национального сознания украинцев. Рассмотрены вопросы соборного и государственного мировоззрения, отраженного в публикациях газет «Українське слово», «Свобода» и «Нова свобода» и др. Исследованы дискуссионные вопросы относительно его просоветских и прокоммунистических взглядов в разные периоды жизни. Проанализированы идейно-мировоззренческие идеалы периода эмиграции.

Ключевые слова: Гренджа-Донской, мировоззрение, эволюция, публицистика, идея, национальное сознание, эмиграция, соборность, государственность.

Barchan O.V.

Uzhgorod National University

PARADIGMS OF VASYLY GRENDZA-DONSKYY, THE PUBLICIST

Summary

The article examines the evolution of Vasyly Grendza-Donskyi worldview: from patriotism to national unity and nationhood mentality, reflected in his publicistic oeuvre. Special emphasis is concentrated on his authorship in periodical «Наша земля» focused on cultivation of Ukrainians' national consciousness. The problem of national unity and nationhood worldview, represented in publications of such journals as «Українське слово», «Свобода» and «Нова свобода» etc., is considered as well. The controversial points regarding his pro-Soviet and pro-communist attitudes within different periods of his life are cleared up. The conceptually worldview ideals of emigration period are analyzed.

Keywords: Grendza-Donskyi, worldview, evolution, publicism, concept, national consciousness, emigration, national unity, nationhood.